Mircea Eliade şi Generaţia Marii Uniri. Corespondenţă cu profesori, prieteni şi oficiali (1)

Sabina FÎNARU
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
sab59ina@yahoo.com

Abstract: Mircea Eliade began his intellectual formation and rose to prominence in the years immediately following the Great Union, an age dominated by important polemics concerning the relation between traditionalism and modernism, ethnicity and Europeanism, as well as the means of artistic expression of the national specific character and the rise of new aesthetic directions. Eliade's correspondence with outstanding writers, theorists, and critics of the Great Union generation is a reflection of the recognition of the intellectual, literary, and ethical worth conveyed by the younger contemporary's journal articles, essays, and novels; it refers to the cultural turmoil of that time, to the texts that generated it and to the personalities that orchestrated it, also evoked in subsequent memorialistic writings. He stood by his own vision of literature, which was close to that of the modernist group, but also open to tradition - like Şerban Cioculescu, Camil Petrescu, and Cezar Petrescu, to whom I shall refer in my paper, *Mircea Eliade and the Great Union Generation. Correspondence with Writers and Literary Critics.*
Keywords: *polemic, traditionalism, modernism, ethnicity, Europeanism, interwar.*

Dintre miile de pagini care cuprind scrisorile lui Mircea Eliade în volumul *Europa, Asia, America*… [Eliade, 1999] şi ale celor care i-au scris, adunate în *Mircea Eliade şi corespondenţii săi* [1993, 1999, 2003, 2006, 2007], ne vom opri asupra celor trimise în perioada 1926 – 1944, urmărind relaţia lui cu instituţiile, scriitorii şi oamenii de ştiinţă din generaţiile anterioare şi, nu în ultimul rând, cu scriitorii din generaţia sa. Perioada la care ne referim a fost esenţială pentru formarea sa intelectuală, metodele de cercetare, instrumentarul ştiinţific, viziunea personală asupra temelor şi ariilor sale de interes pe care le-a dezvoltat în perioada maturităţii creatoare.

S-a vorbit mult despre atitudinea de frondă a lui Mircea Eliade şi a generaţiei sale faţă de vechea generaţie, care a realizat Marea Unire. Această viziune generalizantă proiectează biografia în ficţiune istorică, ştergând accentele valorilor şi convingerilor individuale, reliefând caracteristici marginale drept principale, ignorând resorturile intime şi motivaţiile acţiunilor fericite sau nefericite ale persoanei istorice şi raporturilor ei cu ceilalţi, detectabile în documente cu valoare istorică, psihologică şi morală, reprezentate de corespondenţa cu reprezentanţi ai ambelor generaţii. În ea, ni se dezvăluie simplu şi spontan atitudinea şi gândirea genuină ale oamenilor aflaţi în spatele creaţiilor culturale.

CONFRAȚI ÎN SPIRIT ȘTIINȚIFIC ȘI CRITIC

Este edificatoare, în acest sens, corespondența lui Mircea Eliade cu Valeriu Bologa[1], începută în 1927și încheiată pe vremea când în România dictatura comunistă era în floare. Profesorul şi medicul clujean îi scrisese, entuziasmat de recenzia lui Eliade din *Cuvîntul*, referitoare la revista de istorie a ştiinţelor *Archeion*[2] (condusă de Aldo Mieli), cât şi de interesul său pentru acest domeniu. Dar acest interes nu era nou pentru Eliade, pasionat încă din anii de şcoală de chimie, botanică şi entomologie; de atunci devenise colaborator al „Ziarului ştiinţelor populare şi al călătoriilor", unde a publicat articole de popularizare şi de compilaţie (*Duşmanul viermelui de mătase*, 1921) şi a câştigat premiul revistei pentru „un subiect ştiinţific tratat «literar»" [*Memorii*, 1997: 61], cu povestirea fantastică *Cum am găsit piatra filosofală*[3]. Student, atras încă de Iorga, Hasdeu, Papini, Balzac, Petazzoni şi Frazer, căuta împlinirea ca „om universal", fiind pasionat de alchimie, de religiile de mistere şi de orientalism[4], pentru ca în final să-şi susţină licenţa, deloc întâmplător, în Renaşterea italiană. Pe de o parte, alchimia era pentru el „metodă de cercetare şi de valorificare a Lumii", fiind importantă pentru istoria ştiinţelor „ca încercare de organizare teoretică a cunoştinţelor."[5] Pe de altă parte, religiile de mistere, multe de origine orientală, îl fascinau ca experienţă religioasă concretă, care transfigura existenţa practicanţilor.

Student încă, Mircea Eliade i-a comunicat profesorului clujean sincera admiraţie faţă de activitatea lui în domeniu, delimitându-şi interesul personal pentru alchimie, pentru ştiinţa greacă şi pentru botanică; i-a vorbit despre propriul efort de a crea un cerc de studii pentru promovarea istoriei ştiinţei în România cunoscutului şi reputatului istoric al ştiinţelor Aldo Mieli, care-l invitase să colaboreze la revistă şi cu care i-a promis lui Bologa să îl pună în legătură pentru o colaborare viitoare. Răspunsul său la scrisoare dovedeşte, de la bun început, vocaţia fondatoare a unui intelectual de anvergură:

> „Mă bucur că știința și priceperea D-stră vor fi puse în slujba organizării Institutului. […] Vă rog să scrieți D-stră darea de seamă asupra Institutului din Cluj, precum și cronica, recenziile privitoare la contribuțiile românești de istoria științelor. […] Eu voi pregăti recenzia lucrărilor D-stră, a broșurii (proaste, de altfel, dar aceasta nu interesează Apusul; intenția și preocuparea sunt vrednice de ținut în seamă)d-lui Zaharia […] și a volumașului Galileu de O[ctav] Onicescu. […] Un ultim amănunt: nu sunt Dr., cum scrie Mieli. El m-a pus astfel, pentru că toți ceilalți redactori erau profesori și doctori." [MEC, I: 72-73]

Întors în ţară din India şi primind extrase şi monografii (pe care le plăteşte corect), a văzut „o muncă admirabilă, cu rezultate efective, mai mult, fiecare o piatră în clădirea edificiului ştiinţei româneşti." [MEC, I: 85] Era perioada sa de „lene" post-indiană, când plănuia „tot lucrări mari, revoluţionare", dar în care avea sub tipar şi în şantier „câteva monografii mai modeste din domeniul religiunilor şi filozofiei", foiletoane ştiinţifice,

---

[1] 1892 – 1971; Se păstrează circa 20 de scrisori trimise de Eliade în perioada 1927 – 1969 şi 12 expediate de Valeriu Bologa între 1927 – 1938.

[2] „Cuvîntul", 1 dec 1927, p. 2; „Cuvîntul", 5 iun 1928, p. 2.

[3] Publicată la 27 decembrie 1921, p. 588-589; [cf. Mircea Handoca, [C] *Mircea Eliade. Contribuţii bibliografice*, Societatea literară „Relief Românesc", Bucureşti, 1980].

[4] Va scrie numeroase articole pe această temă precum: *Misterele orfice la Pompei*, în „Orizontul," 27 mai 1926, *Misterele şi iniţierea orientală*, în „Adevărul literar şi artistic", 18 iulie 1926, p. 5, *Orfeu şi iniţierea orfică*, în „Adevărul literar şi artistic", 26 septembrie 1926, p. 3, *Dionysos – Christ*, în „Orizontul," 3 februarie 1927, p. 52, *Religiile mistice*, în „Cuvîntul", 13 martie 1927, p. 1-2 etc.; cf. ibid.

[5] *Marcelin Berthelot şi alchimia*, în „Cuvîntul", 14 februarie 1928, p. 1-2.

versiunea franceză a tezei sale despre Yoga (*Yoga. Essai sur lesorigines de la mystiqueindienné*, 1936) şi editarea operei lui Hasdeu.

De-a lungul timpului, a scris câteva articole elogioase referitoare la activitatea ştiinţifică a lui Valeriu Bologa[6], dar i-a comunicat cu sinceritate critică viziunea sa asupra cercetării ştiinţifice, exigenţele sale, care sunt formulate şi în articolul despre *George Sarton*, ce urma să apară:

> „Cred şi eu că munca de analiză amănunţită a trecutului ştiinţific român e necesară, urgentă şi interesantă. Dar mă întreb dacă e istorie ştiinţifică sau istorie culturală. Părerea mea e că lucrările D-stră sunt istorice, culturale, medicinale (dacă vrei) – dar foarte puţin istorico-ştiinţifice; […] ceea ce înţeleg eu prin ‹istoria ştiinţelor› se practică foarte rar chiar în străinătate.” [MEC, I: 75-76]

Din India, i-a scris despre intenţii de călătorie dincolo de hotare şi despre călătorii de studiu efectuate deja, despre interesul pentru farmacie şi magia farmaceutică, pentru fiziologia şi anatomia sistemului nervos în yoga. Încă din 1927, Eliade defineşte spiritul ştiinţific în stil sartonian; în această perspectivă, este „singurul umanism cu putinţă în zilele noastre” [MEC, I: 78], fiind o activitate „corectă şi sistematică”, o *sinteză* opusă „improvizaţiei care bântuie la noi”, fără a se confunda cu gazetăria ori cu monografiile generale, iar această idee este reluată până în 1936, printr-o serie de articole. Onestitatea intelectuală şi lupta împotriva diletantismului l-au determinat să nu publice cercetări care i-ar fi depăşit competenţele; a refuzat, astfel, oferta lui Bologa de a scrie un articol despre istoria ştiinţelor şi a spiritului pozitiv în India:

> „să scriem studiul în colaborare, pentru că atunci nici eu n-aş face diletantism în medicină, nici d-ta în sanscrită […]. Asupra matematicii şi fizicii, voi cere colaborarea dlor Sergescu şi Onicescu. În câţiva ani, am putea, aceşti patru, publica o foarte interesantă monografie – şi am putea-o prezenta la Varşovia în 1933.” [MEC, I: 82-83]

Ideea de a organiza el însuşi un Institut de studii orientale şi religioase l-a preocupat din chiar acei ani de la începutul carierei în domeniu, dorind a fi „deschizătoare de drumuri”, mizând şi pe colaborarea cu Aldo Mieli, cu profesorul Dasgupta („cea mai formidabilă minte a Indiei moderne”) şi cu alţi învăţaţi europeni cu care coresponda; era perioada în care colabora la revistele „Richerche Religiose”[7] (condusă de Ernesto

---

[6] *Institutul de Istoria Medicinii*, în „Cuvîntul”, 31 octombrie 1928, p. 2, *Istoria medicinei la Cluj*, în „Cuvîntul”, 11 mai 1932, p. 1, *Valeriu Bologa*, în „Vremea”, nr. 400, 11 august 1935, p. 9, *Istoria medicinei în România*, în Revista Fundaţiilor Regale, iunie 1936, p. 664-669, *Vânătorii de microbi*, în „Cuvîntul”, 9 martie 1938, p. 2, cf. Mircea Handoca, C. De la această temă va deriva o alta în scrierile lui Eliade, cea a „omului nou”, după cum bine observă Giovanni Casadio: „Şi ştiinţele puteau, deci, să se îndrepte în direcţia „noului umanism”, să ajute la construirea „omului nou”. Şi nu doar ştiinţele exacte, ci şi ştiinţele umane precum filologia şi istoria. […] Ce înseamnă toate astea? Că nu toate „noile umanisme” şi nu toţi „oamenii noi” sunt la fel, că nu toţi – cum strigă în gura mare cercetători de slabă credibilitate ştiinţifică – sunt utilizabili la instaurarea unui regim totalitar şi purtători ai unei ideologii antisemite. […] Eliade utilizează desigur cu o anumită frecvenţă expresia „omul nou” în multe eseuri din 1932 – 33, fără a o fi inventat el: era, de fapt, utilizată constant în scrierile intelectualilor contemporani lui, atât de stânga cât şi de dreapta, fie legionari sau comunişti [cf. M. L. Ricketts, *Radăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*, Bucureşti, 2004, Vol. I, p. 545].” – Giovanni Casadio, *Între filozofie, medicină şi folclor. Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, http://www.orizonturiculturale.ro/ro_recenzii_Giovanni-Casadio.html.

[7] Aici publică *Ilmale e la liberazionenella filosofia Sāmkhya-Yoga*, an 6 (1930), p. 200-221 şi *Il rituale hindu e la vita interiore*, „Ricerche religiose”, an 8 (1932), p. 484-504; în „Logos” nr. 1-2, publică două recenzii în 1928 – cf. Mircea Handoca, C.

Buonaiuti), „Archeion”, „Asiatica” şi „Logos” cu articole de istorie şi filosofie a ştiinţei şi religiei; spiritul critic şi dorinţa de inovaţie ştiinţifică i-au însufleţit eforturile, hotărându-l „să sacrific[e] totul cercetărilor”; comentând articolul său despre *Cunoştinţe botanice în vechea Indie*[8], atrăgea atenţia „că nu există, încă, o lucrare completă într-o limbă europeană asupra acestui subiect.” Însuşi stilul său de lucru era al unui erudit, mărturisind că nu poate

> „publica decât după ce mă copleșesc notele […], trebuie să le adun şi să le integrez, înţelegându-le. De aceea, articolele mele sunt lungi, seci şi se referă întotdeauna la alte articole pe care le-am scris sau pe care le voi scrie.” [MEC, I: 83]

În articolul *Sarton şi istoria ştiinţelor*[9], Eliade se referă la importanţa *inter*- şi trans-disciplinarităţii în cercetare:

> „Ca orice disciplină, istoria ştiinţei trebuie să-şi explice 1) rostul 2) metodele 3) rezultatele. (…) Sarton, cu dreptate, socoteşte că numai progresul global al ştiinţei interesează. Istoria ştiinţelor dovedeşte unitatea ştiinţei, pentru că: 1) progresul fiecărei ştiinţe depinde de progresul celorlalte şi există 2) simultaneitatea descoperirilor ştiinţifice. E evidentă, astfel, necesitatea colaborărilor în timp şi spaţiu.”

Acest mod de gândire îl ajută să lărgească domeniul de cercetare al tezei sale despre yoga, după cum mărturiseşte în *Memorii* [*Memorii*, 1997: 181]; el a înţeles că sistemul filosofiei clasice yoga, ascetice, idealiste şi pesimiste, în care maestrul său era specializat, este mai puţin interesant decât un alt domeniu, neglijat de cercetătorii indieni şi europeni, yoga tantrică, vitalistă şi populară (din epică, legende, folclor); căutând noul, tânărul înţelege că India „nu cunoscuse numai dorinţa de *eliberare*, ci şi setea de *libertate*”, care valorifica „pozitiv realităţile cosmice şi vitale”. Acolo studiază alchimia şi, deoarece medicina antică s-a folosit de plantele medicinale, se informează despre practicile medicinale populare şi documentează mătrăguna, despre care va scrie numeroase articole. Articolul *Plantele lui Jagadish Bose*[10], despre omologia formelor de viaţă din regnuri diferite, îl ajută să înţeleagă capacitatea unei „culturi integrale” de a îngloba perspective diferite, antagonice chiar, dovedind „unitatea funciară a vieţii” [*Memorii*, 1997: 198].

Primele sale cursuri şi seminarii pe care le va ţine după susţinerea tezei de doctorat (1932) vor valorifica experienţa acumulată în India[11]. La elaborarea tezei sale, Eliade a aplicat metoda trans-disciplinară în studierea ştiinţei, filosofiei şi religiei indiene, care formează „un tot organic firesc”, după cum îi mărturisea lui Valeriu Bologa, în 1934:

> „De un an lucrez nebuneşte la redactarea definitivă, în limba franceză, a studiilor mele asupra fenomenologiei meditaţiei indiene. E mai mult decât o carte de orientalistică sau de istoria religiilor. Este, sper, o lucrare de filozofie a culturii, deşi are aparenţe

[8] „Buletinul Societăţii de Ştiinţe din Cluj”, nr. 8, 8 oct 1931, p. 221-237, cf. ibid..
[9] „Cuvîntul”, 11 nov. 1928, p. 1-2.
[10] „Cuvîntul”, 22 ianuarie 1932, p. 1-2.
[11] În *Memorii*, Eliade îşi aminteşte: „… anunţasem un curs despre *Problema răului şi a mântuirii în istoria religiilor* şi un seminar despre *Disoluţia conceptului de cauzalitate în logica budistă medievală.* Meditasem îndelung asupra acestor probleme, cunoşteam destul de bine materialul documentar […]. Dar când am ajuns într-o vineri după-amiază la Facultatea de Litere […], m-am întrebat dacă nu era la mijloc o eroare. Nu puteam crede că toată lumea aceea înghesuită pe coridor venise să mă asculte pe mine. […] Din fericire, Nae Ionescu nu era acolo. Mi-era ruşine să am la deschiderea cursului meu mai mult public decât el – deşi ştiam bine că majoritatea veniseră […] ca să-l vadă şi să-l asculte pe autorul lui *Maitreyi*.” – ed. cit., p. 273.

filologice şi tehnice. Cred că am putut demonstra un lucru cu totul nou: tendinţele către concret, către experienţa reală şi imediată ale spiritului indian. Urmăresc pe bază de texte reacţiunea maselor pre-ariene din India contra schemelor abstracte ale brahmanismului şi ale ‹filozofiei› sanscrite. Lucrez de cinci ani încheiaţi la această demonstraţie şi m-am folosit de toate instrumentele de cunoaştere ştiinţifică: filologie, etnografie, istoria religiilor, istoria filozofiei, psihologie." [MEC, I: 88]

Viziunea comparatistă timpurie, confirmată de experienţa indiană, îl va călăuzi în cercetarea ştiinţifică a folclorului românesc, pornind de la cel medicinal[12]; iar editarea operei lui Hasdeu i-o va consolida (1937). Până în 1937, cei doi au făcut schimb de publicaţii ştiinţifice şi de cărţi[13]. În 1938, când începuse lucrul la editarea revistei internaţionale de istoria religiilor, etnografie şi folclor, „Zalmoxis", urmărit de autorităţi, evoca însă cu melancolie imaginea unui paradis livresc pierdut, cu doar două săptămâni înainte de arestarea sa:

„Îţi închipui bucuria mea zărindu-ţi slova scrisă pe pachet. Toate aceste lucruri îmi aminteau un paradis pierdut: ştiinţă, linişte, libertate." [MEC, I: 93]

Eliade vede încă de la întoarcerea în ţară, în 1931, „că toate merg greu acum" şi începe să înţeleagă încă o dată tragedia omului de ştiinţă de aici:

„Bănuiam eu de când am venit că mizeria şi indiferentismul copleşesc toate instituţiile, sterilizează toate entuziasmele şi întunecă şi mintea, şi speranţele – dar nu mi-aş fi închipuit că au ajuns în asemenea hal! […] Văd că toţi suferă şi înţeleg că suferinţa nu e restrânsă numai la ţara noastră. Totuşi, nu e mai puţin o suferinţă." [MEC, I: 84-85]

MAEŞTRI

După susţinerea doctoratului, nici un profesor de la Universitatea Bucureşti nu i-a oferit şansa de a rămâne la catedră, pe un post scos la concurs, cu excepţia lui Nae Ionescu; remarcat de Pamfil Şeicaru, redactor şef la „Cuvântul", care l-a lăudat într-o notă şi i-a retipărit unul dintre articolele apărute în „Revista universitară" (despre Ionel Teodoreanu), acesta l-a acceptat ca redactor retribuit (aidoma lui Nae Ionescu, intrat şi el în redacţia ziarului din acelaşi an[14]) încă din toamna anului 1926, când Eliade i-a făcut o vizită, după plecarea de la „Revista universitară"; urma să publice acolo două foiletoane săptămânal[15]. Eliade nu a dat oficial concurs la universitate, ci a fost acceptat de profesor ca asistent onorific, pentru a susţine cursul de metafizică şi seminarul de istoria logicii din norma sa, cedându-i o parte din propria-i leafă, după cum aminteşte şi în *Memorii*. Astfel începe, în 1933, cariera academică a lui Mircea Eliade, pe plaiurile Dâmboviţei. Nu se păstrează nici o scrisoare a lui Eliade către Nae Ionescu, doar două texte scurte ale lui Nae Ionescu, din

[12] Are dreptate Mihaela Gligor, care afirmă că „Interesul său pentru istoria ştiinţei şi încercarea de a face ceva în acest sens l-au dus pe Eliade, indirect, înspre folclor". Vezi Mihaela Gligor *Între filosofie şi medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, p. 28. Cercetarea folclorului l-a apropiat şi de Ion Muşlea (1899 – 1966), conducătorul Arhivei de Folclor a Academiei Române din Cluj, de la care se păstrează 3 scrisori (1936, 1939 – 1940), referitoare la schimburi de cărţi şi broşuri semnalări în presa vremii, ori la dificultăţile colaborării la revistele pe care le conduceau [MEC, III: 205-207].

[13] Ultima solicitare a lui Eliade datează din 1969.

[14] În *Memorii*, Eliade menţionează că prezenţa profesorului îl „asigura că acest fel de gazetărie nu e incompatibil cu o activitate ştiinţifică riguroasă.", ed. cit., p. 121. Au mai colaborat la acest „ziar politic independent, scris de intelectuali" Lucian Blaga, Iuliu Maniu, Cezar Petrescu etc.

[15] Aici vor apărea, pe lângă articole cu temă literară sau istorico-religioasă, *Itinerariul spiritual*, ori *Scrisori către un provincial.*

1929 şi 1930, în urma obţinerii de sprijin financiar de la Ministerul Artelor, Banca Naţională şi Casa Şcoalelor pentru acoperirea cheltuielilor din India.

Încă din anii premergători perioadei de referinţă pe care o avem în vedere, s-au păstrat câteva ciorne ale unor scrisori netrimise, destinate maeştrilor adolescenţei sale, Nedelea Locusteanu (1926) şi Nicolae Iorga (1923). Primului, profesorului său de latină din liceu, îi mulţumeşte pentru formarea spiritului critic, care l-a desăvârşit intelectual:

> „Preavenerate Maestre, în ziarul pe care îndrăznesc a vi-l trimite, se află publicată, sub iscălitura lui Pamfil Şeicaru, o notiţă elogioasă la adresa-mi. Găsesc nimerit să v-o trimit, deoarece o bună parte dintre însuşirile-mi s-au desăvîrşit sub privegherea Voastră, prin critici aspre şi juste, prin îndemnuri şi prin sfaturi. Nici unul dintre elevii voştri nu vor uita orele în care se biciuiau superficialele cugetări, lipsa de plan, obscuritatea exprimării, retorismul searbăd, şirul de fraze dezarticulate şi se sfătuiau preciziunea, claritatea, documentarea şi sobrietatea. Din fericire, am ştiut să-mi asimilez învăţămintele izvodite din cultura clasică şi roadele se arată îmbelşugate. Cred că notiţa aceasta Vă va aduce în orice caz satisfacţia pe care o simte Maestrul în faţa laudei aduse ucenicului, care n-a făcut altceva decât să-l urmeze. Preaumil învăţăcel, Mircea Eliade.” [MEC, II: 106]

Celui de al doilea, personalitate controversată în presă pentru orientarea sa politică, stilul critic şi metoda de cercetare istorică, îi mărturiseşte fascinaţia pentru exemplul intelectual pe care-l întrupează; cunoscându-i opera, a fost animat de „respect amestecat cu spaimă” şi a dorit încă de pe băncile şcolii a-l imita pe „Iorga, bun român, desăvârşit cărturar şi nepreţuit erou al voinţei”, adevărat model de energie creatoare, care l-a mobilizat la lucru în momentele de slăbiciune [MEC, II: 39]. În 1925, va scrie în „Vlăstarul”[16] *Iorga*, în aceeaşi manieră admirativă, pentru ca numai după un an să se producă ruptura violentă de idolul său din cauză că tânărul student, redactor al „Revistei universitare”, a publicat un articol critic despre *Sinteza istorică a D-lui Iorga*, care i-a supărat pe acesta şi pe admiratorii lui, provocând un adevărat scandal şi iminenta dispariţie a publicaţiei[17].

Lui Iorga îi va trimite o altă scrisoare, în 1931 din India, pentru a-l sprijini pe profesorul rus Bogdanov, care spera la crearea unei conferinţe de limbă arabă şi persană la universitatea bucureşteană; cunoscând dintr-un articol al său „via dorinţă” a istoricului „de a inaugura studiile orientale în învăţământul nostru universitar”, Eliade vrea să uite incidentele anterioare şi îi cere ajutorul „cu adânc respect”, dar nu va primi răspuns. [MEC, II: 40] Iorga nu-l va ierta niciodată, criticând în „Neamul românesc” „fiţuicile în care studenţii împroaşcă cu noroi pe propriii lor profesori” [*Memorii*, 1997: 119], iar peste ani, atacându-l violent, alături de susţinătorii săi, pentru paginile considerate pornografice din *Întoarcerea din rai* şi *Domnişoara Christina*.

În *Memorii*, Eliade comentează consecinţele criticii sale iconoclaste şi ale supărării lui Iorga:

> „Paginile acestea au jucat un rol hotărâtor în tinereţea mea. Critica volumului lui Iorga era exagerată şi plină de teribilisme juvenile. În admiraţia mea fără seamăn faţă de genialul polihistor, fusesem profund dezamăgit de acest prim volum al Sintezei. […] Visasem ani de zile la această carte. Mi-o închipuisem limpede, concentrată, lapidară, adevărat monument construit ca să înfrunte secolele, […] descurajat, mai ales, descoperind

[16] Nr. 3, p. 4-7.

[17] Martie, nr. 3, p. 85-90. În pofida acestui lucru, el a publicat o serie de articole despre Iorga în „Cuvîntul”, sub genericul *Cetind pe Iorga*: *Noi şi Nicolae Iorga*, 6 noiembrie 1926, p. 2; *Impulsul poligrafic*, 9 martie 1927, p. 1-2; *Lecturile*, 1 aprilie 1927, p. 1-2. *De la Hermes Trismegist la Nicolae Iorga*, 5 martie 1927, p. 1-2.

că cel mai învăţat istoric pe care îl dăduse neamul românesc ignora bibliografia recentă […], nu se ţinuse la curent cu modificările care avuseseră loc în problematica istoriografiei orientale şi antice.” [Memorii, 1997: 118-119]

În ciuda aparenţelor create de episodul din 1926 – 1927, Eliade a continuat să scrie despre idolul primei sale adolescenţe şi în termeni elogioşi, după cum se va vedea în continuare.

Lui Constantin Rădulescu-Motrui i-a adresat, între 1926 – 1938, opt scrisori; prima, păstrată în ciornă [EAA, III: 7], este către profesorul decan al Facultăţii de Litere şi Filosofie, în legătură cu supărarea lui Nicolae Iorga, provocată de articolul său din „Revista universitară”. Ca să-i protejeze existenţa şi ca să nu fie blamaţi ceilalţi membri ai redacţiei, Eliade îşi asumă întreaga responsabilitate pentru apariţia articolului şi îşi anunţă retragerea din echipă. Deşi îi mărturiseşte decanului că Iorga este pentru el „un uriaş” în umbra căruia jinduise să crească, pe care îl admirase şi şi-l alesese ca model de energie şi creativitate [*Memorii*, 1997: 118-120], nu-şi retractează opiniile din articol, nici nu renunţă la libertatea sa de gândire:

> „Sînt şi voi rămâne întotdeauna un admirator al lui Nicolae Iorga. Mă dor însă greşelile Sale şi îmi păstrez totdeauna simţul proporţiilor şi calmul judecăţilor. Dovada profundei mele admiraţii va fi cartea Cetind pe Iorga la care lucrez şi care va fi sfîrşită la iarnă. Articolul asupra sintezei l-am scris pentru că nu sunt un adept al medievalului Magister dixit şi gîndeam că el va da loc la discuţii academice, ştiinţifice. Lucrurile s-au petrecut altfel. Pentru care vă cer încă o dată iertare.” [MEC, III: 6]

Sinceritatea, onestitatea intelectuală şi deziluzia sa arată experienţa rupturii dintre ideal şi realitate. S-a vorbit mult despre acel articol şi despre seria care a urmat, publicată în „Cuvîntul”, sub titlul generic *Cetind pe Iorga*. Şi totuşi, la o lectură proaspătă, ne dăm seama că observaţiile lui Eliade rezistă, că erau corecte atunci, când reevalua canonul după care era judecat idolul adolescenţei sale, afirmând poziţia schimbării de paradigmă odată cu apariţia generaţiei sale. În *Lecturile*, Eliade afirmă:

> „Revizuirile acestea nu sunt dovada unei impietăţi. Ci o necesitate a spiritului critic. Nu putem construi decât după ce am precizat valorile şi am pipăit terenul. Creaţia nu poate ignora tradiţia. Dar această tradiţie trebuie cu multă pătrundere cercetată şi cu mult calm preţuită. Numai astfel munca va fi fecundă şi continuitatea generaţiilor organică.” [*Lecturile*, 1972: 2]

Acelaşi lucru îl afirmă în registru ironic şi alte trei articole, *De la Hermes Trismegist la Nicolae Iorga*, *Impulsul poligrafic*, *Noi şi Nicolae Iorga*, punctând necesitatea unei creaţii ştiinţifice originale, ale cărei standarde să fie în acord cu exigenţele din Occident, în ceea ce priveşte metoda de lucru, bibliografia şi citarea surselor. El defineşte şi termenul *poligrafie enciclopedică*, care se leagă de ideea unei sinteze ştiinţifice şi teoretice originale şi unitare, sistematice şi filosofice, descifrând tâlcuri noi lecturii cărţilor mai vechi, prin viziunea însufleţită de spirit critic şi pătrundere analitică (care s-a manifestat în opera lui Aristotel), diferită de simpla compilaţie sau de sistematizarea vulgarizantă.

Dar să revenim la corespondenţa cu profesorul C. Rădulescu-Motru, prilejuită de relaţia oficială, în primul rând. În 1929, Rădulescu-Motru îl invită pe Eliade să trimită o serie de articole de „orientare în filosofia indiană”, pe care „să le tipărim la Casa Şcoalelor”,

fiindcă „filozofia indiană este ca şi inexistentă la noi"[18]. El apreciază noutatea cercetărilor sale doctorale, deşi recunoaşte că nu poate înţelege logica argumentaţiei indiene, „alta decât cea europeană", de parcă s-ar găsi „în faţa unei lămpi cu lumină intermitentă, câteodată prea vie, şi altădată prea slabă":

> „În privinţa scopului studiilor d-tale sunt perfect de acord. De o catedră, numai de o conferinţă de istoria religiilor, avem mare nevoie la noi, unde acest studiu se face prea ortodoxiceşte!"[19] [MEC, IV: 37-38]

Aflat de un an în India, în septembrie 1929, iar apoi în 1930, Eliade îl roagă să îi scrie o recomandare[20] către biroul de valută al Universităţii bucureştene pentru prelungirea bursei (în contextul tulburărilor politice din India şi morţii Maharajahului[21]). Sunt emoţionante naturaleţea şi demnitatea cu care studentul formulează cererea: „*Vă rog din toată inima să susţineţi, dacă o credeţi cinstită şi justificată, cererea mea.*" [MEC, III: 9].

Ambiţia sa de a-şi publica studiile în străinătate, unde fusese deja invitat să colaboreze[22], este răspunsul normal la încurajările primite din partea unor cercetători prestigioşi, care apreciau noutatea materialului investigat, necunoscut în Occident (texte, manuscrise, tratate şi şcoli Samkhya şi Tantra), şi nu o dovadă de narcisism, cum au opinat unii biografi. Gesturile amicale ale profesorului vorbesc de la sine (trimiterea de extrase din lucrări de specialitate, de informaţii despre schimbările politice care i-ar putea influenţa studiile etc.). Eliade continuă să se dedice muncii sale „cu disciplină, luciditate şi prudenţă" [MEC, III: 8], fiind recunoscător pentru şansa care i s-a oferit:

> „Pe aici, pregătiri pentru mişcare serioasă la toamnă. Dar eu, locuind în casă indiană, în cel mai indian cartier al Calcuttei – nu sunt în primejdie. Existenţa mea e nu numai un privilegiu nestemat pentru cariera mea ştiinţifică, ci şi o revelaţie umană directă şi urgentă a unui spirit, a unei rase care rămâne pecetluită majorităţii orientaliştilor." [MEC, III: 12]

După revenirea în ţară, scrisorile către profesorul său cuprind trimiteri la tensiunile politice şi economico-sociale care grevează existenţa tinerilor intelectuali, mai ales. În 1932,

---

[18] Eliade va colabora la „Revista de filosofie" condusă de profesorul său în nr. 2, aprilie – iunie 1930, unde publică *Introducere în filozofia Samkhya.*

[19] Aluzie la Nae Ionescu, însărcinat de el cu susţinerea cursului de Logică; acesta ar fi făcut „un soi de misticism diletant", denigrându-l în „Cuvîntul" din cauza opoziţiei sale. Se păstrează 4 scrisori către Eliade redactate între 1929 – 1938, şi una oficială, către Ministrul de Externe – vezi MEC, IV – V.

[20] Celelalte recomandări au fost semnate de Dimitrie Gusti (1880 – 1955) şi Nae Ionescu. Ca bursier în străinătate, el este nevoit să corespondeze şi cu Ministrul Instrucţiunii, care i-a acordat ajutor de studii pentru procurarea biletului până la Calcutta în octombrie 1928, iar în anul următor i-a finanţat parţial o călătorie de studii în Jaipur, cu ocazia participării la "All India Philosophic Congress" din Lahore, ca delegat al universităţii din Calcutta. În solicitarea sa, prilejuită de „cea dintâi contribuţie românească la un congres ştiinţific asiatic" [MEC, II: 324], Eliade este corect în precizarea facilităţilor şi costurilor acoperite de partea indiană; de la G. Vlădescu-Răcoasa, Eliade află că profesorul Gusti nu primise cererea lui, dar i-a dat „asigurarea caldă [...] în ceea ce priveşte sprijinul său pentru prelungirea valutei", vorbind „din dragostea şi consideraţia ce ţi-o păstrează" cu câţiva dintre membrii comisiei, „recomandându-te stăruitor şi convins pe deplin de rodnica muncă ce o depui la Calcutta." [MEC, V: 89]. Când a revenit în ţară, Dimitrie Gusti a devenit ministru al instrucţiei şi artelor şi a fost preşedintele comisiei în faţa căreia şi-a susţinut teza de doctorat – cf. *Memorii*, ed. cit., p. 253.

[21] Preşedinte al acestei comisii a fost Nicolae Iorga, care, spre cinstea sa, i-a aprobat cererea, dar C. Rădulescu-Motru îi mărturiseşte cu umor: „Anul viitor, sper să nu mai fie dânsul ca preşedinte al comisiei de valută." [MEC, IV: 39].

[22] „Revue d'histoire de la philosophie"; „Richerchereligiose"; „Asiatica"; „Archeion" ; „Revista de filosofie" etc. – cf. Mircea Handoca, C.

după satisfacerea stagiului militar şi susţinerea tezei de doctorat, se luptă cu sărăcia, indiferenţa şi proasta organizare a instituţiilor culturale şi academice, generate de criza regală, a partidelor şi ideologiilor de import (italo-germane şi ruseşti)[23]. Legătura sa cu decanul facultăţii bucureştene a fost însă motivată doar de interese intelectuale comune şi de reciproca recunoaştere a valorii.

După convorbirea *Cu dl. prof. Rădulescu-Motru despre destinele culturii româneşti*[24], Eliade revine asupra lui abia în 1934 cu articolul *Domnii Iorga şi Rădulescu-Motru îşi scriu memoriile*[25], în 1935 – cu subiecte care-l interesau şi pe el în acea perioadă, despre *Reabilitarea spiritualităţii*[26] şi *Românismul d-lui Rădulescu-Motru*[27] şi în 1938, cu *Filozofii români peste hotare*, în care îşi exprimă regretul că studiile filozofice ale lui C.Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu şi L. Blaga nu sunt cunoscute dincolo de hotare[28]. Articolul despre românism reliefează tipul de naţionalism acceptat de Eliade, de centru, nediscriminator, antipoliticianist şi antimarxist; el îl compară cu naţionalismul lui Iorga şi cu rădăcinile lui culturale şi defineşte rolul generaţiei 1900-1916:

> „Am avut prilejul şi altădată să arăt importanţa acestor capitole de filozofie a istoriei, culturii şi politicii româneşti, pe care d. profesor Rădulescu-Motru le publică. […] Aceste articole atât de substanţiale, semnate de un autor care nu e numai un strălucit profesor şi gânditor, dar şi unul dintre şefii spirituali ai generaţiei sale" sunt foarte importante. „Căci, alături de Nicolae Iorga, domnul Rădulescu-Motru este incontestabil omul cel mai viu, cel mai creator şi cel mai original al generaţiei de la 1900", dar, din păcate, ambii sunt ignoraţi.

> „Şi domnul Iorga şi domnul Motru au fost trădaţi de generaţia ai căror şefi spirituali sunt. E şi firesc să fie aşa; rareori a mai crescut în România o generaţie atât de politică şi de politicianizată ca generaţia lui 1900, şi care astăzi încă ocupă cele mai esenţiale şi mai remuneratorii posturi de comandă. […] D. profesor Motru e naţionalist fără a fi şovin; şi crede în românism fără a accepta totuşi linia de luptă a extremei drepte. […] Căci, aşezat pe axa centrală a românismului lui Kogălniceanu şi Eminescu, d. Motru accentuează totuşi elementul dinamic, revoluţionar al acestei poziţii. […] Adică, este optimist şi încrezător în progresul continuu al poporului românesc […] şi este în acelaşi timp ponderat, lucid, critic în judecata sa naţionalistă. […] Optimist şi critic, naţionalist şi lucid, metafizician şi antimistic, iubitor de oameni şi antimarxist. […] După ce am comentat unul dintre articolele d-lui Motru, intitulat „Reabilitarea spiritualităţii", am primit vreo trei răspunsuri, […] toate din presa de stînga […] studiul d-lui Motru, ca şi comentariul meu, erau antimarxiste. […] Românismul d-lui Rădulescu-Motru este istoric, nu etnic; […] numai vocaţia, numai conştiinţa acestei etnicităţi, cu toate implicaţiile ei spirituale, cucereşte dreptul de prezenţă în istorie […] firul de foc care leagă ideologia lui Eminescu

---

[23] În 1932, îi trimite o scrisoare profesorului Ion Simionescu (1873 – 1944), de la Facultatea de Ştiinţe, director al Editurii Cartea Românească, propunând pentru consiliul de administraţie publicarea volumului *India.* Profesorul îl asigură că va avea în el „un susţinător sincer", pentru că apreciază modul său de redare a celor trăite şi îi propune să publice cartea pe care Eliade o va intitula *Într-o mănăstire din Himalaya* [MEC, V: 355]. În legătură cu aceste subiecte, Eliade i-a adresat, în 1932, 3 scrisori, iar profesorul 2. Din aceleaşi motive acceptă să traducă pentru Fundaţia pentru Literatură şi Artă a Regelui Carol II cartea colonelului Lawrence, *Revoltă în deşert*, aşa cum reiese din scrisoarea către Secretarul ei general. [EAA: 358].

[24] „Cuvîntul", 13 noiembrie 1932, p. 3.

[25] „Credinţa", 17 februarie 1934.

[26] „Criterion", Anul II, Nr. 6-7, Ianuarie – Februarie, 1935, republicat în *Profetism românesc*, II, Editura Roza vânturilor, Bucureşti, 1990, p. 65-69.

[27] „Vremea", 7 iulie 1935, p. 6, republicat în *Profetism românesc*, II, ed. cit., p. 104-107.

[28] „Sânzana", 15 ianuarie 1938, p. 3 – apud Mircea Handoca, p. 206.

de cea a d-lui Iorga (nu mă refer la activitatea de partid a profesorului, ci la ‹profetismul› domniei sale atât de fecund în lămurirea şi exaltarea virtuţilor româneşti)."

Confuzia ruşinoasă a planurilor vine din iresponsabilitatea politicienilor „care au prostituat o formulă" şi a acelei prese „*care confundă cu rea-credinţă naţionalismul cu fascismul şi românismul cu antisemitismul.*"

Se pare că şi în mult lăudata, dar necoapta democraţie de după 1918, puterea politică, deţinută de unii reprezentanţi ai elitelor intelectuale, acţiona în mod nefast în instituţiile de cultură, încercând să manipuleze presa şi învăţământul. După suspendarea, în 1934, a revistei „Cuvîntul", unde publicase mai multe articole despre Nicolae Iorga, Eliade a rămas în colimatorul lui şi al echipei sale (N. Georgescu-Cocoş); atacând modernismul în paginile „Neamului Românesc", au publicat pagini din romanele *Întoarcerea din rai* şi *Domnişoara Christina*, acuzându-l pe autorul lor de pornografie şi solicitând, prin acest pretext, înlăturarea lui Eliade din Universitate; la câteva zile după apariţia ediţiei Hasdeu, Ministerul Educaţiei Naţionale a dat un comunicat de suspendare a lui în aprilie, iar Eliade a făcut o cerere către decanul Facultăţii de Litere şi Filozofie pentru clarificarea situaţiei sale. Iată răspunsul lui C. Rădulescu-Motru, primit în luna iunie:

> „La adresa Ministerului Educaţiunii Naţionale […], prin care se cerea să se facă cercetare asupra literaturei publicată de d-l Mircea Eliade în romanul *Întoarcerea din rai* şi să se aplice sancţiunile prevăzute de lege, Consiliul Facultăţii de Litere constatând că d-l Mircea Eliade nu are în organizarea Facultăţii decât însărcinarea de asistent onorific al d-lui conferenţiar Nae Ionescu şi că, aşa fiind dânsul, nu poate fi anchetat sau judecat după o procedură prevăzută de lege, a socotit că singura măsură ce poate lua ca urmare la adresa Ministerului Educaţiunii Naţionale este de a invita pe dl. Nae Ionescu, ca d-sa să renunţe la asistenţa onorifică a d-lui Mircea Eliade, *fără ca prin aceasta să prejudece asupra viitoarei cariere universitare a d-lui Mircea Eliade. Consiliul Facultăţii de Litere n-a judecat literatura d-lui Mircea Eliade şi, ca atare, n-a exprimat nici un fel de calificare asupra ei, nici asupra moralităţii autorului.*" [MEC, II: 1]

Eliade a intentat proces Ministerului, pe care l-a câştigat, susţinut de colegi, scriitori şi studenţi[29].

Nu peste mult timp, a fost supus urmăririi şi percheziţiilor repetate, urmate de intempestiva sa arestare (14 iulie 1938). În arest, a continuat să lucreze la studiul despre mătrăgună şi la editarea primului număr al revistei „Zalmoxis"[30]. În *Memoriile* sale, Mircea Eliade scria despre motivele care l-au determinat să editeze această revistă:

---

[29] Iată ce îi scria Jaques Byck (1897 – 1964), lingvist şi filolog, profesor la Universitatea Bucureşti, pe 5 mai 1937: „Stimate Domnule Eliade, la câteva zile după ce ai pus în mîinile iubitorilor de carte românească magistrala ediţie a operelor lui Hasdeu, autoritatea şcolară te exclude din învăţământ. De ce nu-mi pot striga revolta aşa cum trebuie! Ţin totuşi să te consolez. Nu uita că acest lucru s-a întîmplat cîndva şi lui Hasdeu (vezi ediţia D-tale, vol. I, pag XVIII, 327 ş.a. Pentru un om cu însuşirile D-tale – şi dată fiind identitatea împrejurărilor – acest lucru trebuie să fie de bun augur. Cu convingerea că previziunea mea nu va da greş, te rog să crezi în bunele sentimente pe care ţi le păstrează, al d-tale, J. Byck". [MEC, I: 155-156].

[30] În primele două numere, au colaborat din străinătate Ananda K. Coomaraswamy (*Filosofia artei medievale şi orientale*), Raffaele Pettazzoni (*Corpul presărat cu ochi*), C. Hentze (*Cultul ursului sau al tigrului şi T'ao-t'ie*), Benjamin Rowland (*Buddha şi Zeul Soare*), J. Przyluski (*Cultul stindardului la sciţi şi în India*), iar din ţară Ioan Coman şi Petru Caraman (*Originea şi evoluţia credinţelor în Europa Orientală*), Mircea Eliade (*Cărţile populare în literatura românească*, *Note asupra simbolismului acvatic*, studiile despre *Mătrăguna şi miturile „naşterii miraculoase"*) etc. cf. http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7471. Eliade a purtat o intensă corespondenţă cu mai mulţi cărturari (D. M. Pippidi, de la care se păstrează 2 scrisori din 1938, Ion Muşlea etc.).

„Mă hotărîsem să scot Zalmoxis, în speranţa că, pe de o parte, voi încuraja studiile de istorie a religiilor în România, iar, pe de altă parte, voi promova rezultatele cercetătorilor români, publicîndu-le într-o limbă de mare circulaţie. Nu exista nici o catedră de istorie a religiilor la facultăţile de litere şi filosofie, deşi Vasile Pârvan, Nae Ionescu, iar, de câţiva ani, eu însumi, ţinuserăm cursuri de istorie a religiilor. Mă interesa, de asemenea, «deprovincializarea» studiilor de folclor şi etnologie comparată în România. Îmi propuneam să silesc folcloriştii români să ia în serios valoarea istorico-religioasă a materialelor pe care le adunau şi le utilizau; să treacă, adică, de la faza filologică la momentul hermeneutic." [Memorii, 1997: 339]

Decan atunci, Rădulescu-Motru a cedat 20.000 de lei din fondurile Facultăţii de Litere pentru tipărirea ei. Abia eliberat din sanatoriul Moroieni, unde ajunsese din cauza condiţiilor de detenţie de la Miercurea Ciuc, i s-a adresat din nou, evocând situaţia absurdă în care se afla. Important mi se pare nu doar conţinutul textului, ci şi destinatarul, care îl cunoştea şi putea judeca şi înţelege bine, în calitate de martor credibil, tragismul situaţiei, mai ales că nu era în relaţii bune cu Nae Ionescu, magistrul declarat al lui Eliade:

„…am fost eliberat de douăsprezece zile, semnînd o hîrtie prin care mă angajam să nu fac politică (Straniu! Mă întreb cînd am făcut vreodată politică – şi-mi amintesc că semnasem acum vreo şase luni o hîrtie asemănătoare. Cu toate acestea, am fost ţinut şaisprezece zile la Prefectură şi trei luni la Ciuc!). […] Ce credeţi, stimate domnule profesor, despre un tînăr care se vede, la 31 de ani, nu numai lipsit de dreptul de a-şi cîştiga existenţa, în imposibilitatea de a munci – dar se vede bolnav de piept din cauza tratamentului şi a subalimentaţiei la care a fost supus într-o temniţă, la care a fost osîndit fără nici o vină şi fără nici o judecată? […] Zadarnic am umblat în două continente, am citit biblioteci întregi şi am scris şaisprezece volume. […] Mă întreb ce blestem apasă asupra generaţiei mele, ca ratarea şi moartea să ne secere atît de timpuriu şi cu atîta cruzime?" [MEC, III: 15-16]

Răspunsul protectorului său este încurajator şi reafirmă încrederea lui în persoana şi în destinului academic al discipolului său, umbrite temporar de răuvoitori şi de contexte potrivnice:

„Iubite Domnule Eliade, Am văzut şi eu în jurnale de suspendarea pentru doi ani a lui Nae .[…] Din parte-mi însă îţi promit tot sprijinul pe care nu mă îndoiesc că ţi-l va acorda majoritatea Consiliului. […] Revista ar risipi atmosfera nefavorabilă pe care nepriceperea lui Chelaru ţi-a făcut-o altădată. […] Viitorul d-tale se deschide de acum înainte. Mă bucur că prin împrejurările vieţii am putut să-ţi fiu de ajutor. Aşa voi fi şi de aici înainte. D-ta ai fost o veche simpatie a mea încă de cînd te găseai pe băncile Universităţii." [MEC, IV: 41]

COLABORATORI, PRIETENI INFLUENŢI, OFICIALI

În aceleaşi circumstanţe, i-a scris publicistului Titu Ştefan Devechi[31], codirector al ziarului „Cuvîntul", rugându-l să-l împrumute pentru ca „familia […] nu va trebui să cerşească"[MEC, I: 219]:

„Profesorul nostru [Nae Ionescu, n. n.], pierzîndu-şi leafa la Universitate, din care îmi ţineam zilele, şi eu fiind în imposibilitate de a mai cîştiga ceva prin scris – îndrăznesc să mă adresez D-tale. […] S-ar putea să obţii lunar o mică sumă de bani – împrumut pe numele meu – din care să trăiască soţia şi copilul nostru? […] Am o bibliotecă de un milion de lei şi […] voi achita orice datorie." [MEC, I: 219]

[31] 1899 – ?.

În acelaşi scop şi în aceeaşi lună, l-a contactat şi pe directorul Editurii Cugetarea, P. C. Georgescu-Delafras[32], solicitând restul din drepturile sale de autor pentru *India* (ediţia a doua) şi *Şantier*.

Lui Cezar Petrescu[33] i se adresează în aceeaşi chestiune în mai 1938, ca scriitor şi ca director al celui mai important ziar (oficios) de atunci, „România"[34], denunţând abuzul, încălcarea legislaţiei, a drepturilor civile şi violenţa instituţiilor statului democratic:

> „A fi asistentul lui Nae, se-nţelege, este de-a dreptul subversiv. A fi redactor la „Cuvîntul" este chiar şi mai grav. Cumulînd aceste două culpe, eu şi familia mea suntem necontenit păziţi de agenţi, de şase săptămâni. Cinci descinderi şi percheziţii, descindere la proprietar, jandarmi pe stradă, sergent la poartă. De cinci zile, de cînd au venit să ‹mă ridice› – fără mandat, fireşte –, eu sunt fugărit ca un vînat de lux, din casă în casă, din gară în gară, din oraş în oraş. Am de lucru, ca să-mi pot plăti coşniţa, şi nu pot lucra. M-am angajat să editez, în limba franceză, o revistă de studii religioase, „Zalmoxis" şi am primit de două luni şase studii de la savanţi străini. Nu pot tipări revista, pentru că nu mai găsesc fonduri. Şi, mai ales, pentru că sunt urmărit ca un cîine. Nu mă gîndesc la mine; dar mă gîndesc la ţara noastră, pe care am angajat-o – ca un prost – la Collège de France, la Academia Italiană, la Oslo şi Bruxelles, la Harvard University şi la Field Museum. […] Luni noaptea, s-au făcut cinci sute de noi arestări. Toţi subversivi. Toţi studenţii mei de la Seminarul de metafizică sunt arestaţi sau urmăriţi. Iar eu sunt considerat atât de periculos, încât a venit chiar un colonel la mine acasă, ca să mă „ridice"." [MEC, II: 468-469]

Peste un an îi va scrie iar, constrâns de condiţiile precare de trai şi afirmându-şi nevinovăţia în faţa acestuia, care l-ar fi putut contrazice, dacă ar fi avut motive:

> „Sunt la capătul puterilor. Am scris vreo cinci articole la „România literară", dar pînă azi n-am primit onorariul. N-am cerut niciodată onorarii dacă ele nu mi s-au dat. Dar de data aceasta, sunt silit să o fac. Şi îndrăznesc, pentru că ştiu că d-ta ai cunoscut spectrele sărăciei şi deznădejdii ultime ale unui scriitor nevoit să-şi vîndă cu bucata biblioteca. Dacă m-aş face vinovat de cel mai mic lucru, în afară de crîncena mea onestitate, aş răbda şi mi-aş aştepta sfîrşitul hotărît de Dumnezeu. Dar, repet, mi-este peste putinţă să-mi descopăr vreo vină. Şi atunci, mă întreb: cui foloseşte lenta mea pieire?" [MEC, II: 470]

Eliade a solicitat colaborarea la revistă celor mai erudiţi savanţi, folclorişti şi etnografi români, între care se numără şi Petru Caraman[35], pe care, înainte de plecarea sa la Londra, l-a sfătuit să ceară sprijinul lui D. M. Pippidi şi C. Noica, ambii colaboratori la

---

[32] 1885 – ?. De la Georgescu-Delafras se păstrează o scrisoare din 1944, în care îl anunţa de stadiul tipăririi nuvelei *Şarpele* şi îşi exprima intenţia de a-i publica în anul respectiv încă cel puţin 3 – 4 cărţi de literatură. [MEC, II: 40].

[33] 1892 – 1961; se păstrează 8 scrisori ale lui Eliade către el, expediate între 1927 şi 1943; în această perioadă era director la „România" şi la „România literară".

[34] „Din nefericire pentru Cezar Petrescu, dar şi pentru presa românească, „România" nu e ziarul lui Cezar Petrescu. Nu e nici ziarul vreunui om de afaceri. „România" e oficiosul dictaturii carliste sau, mai bine zis, ziarul lui Carol al II-lea. […] Scriitorul e însă şi un ziarist de prestigiu, cunoscut mai ales ca arhitect de gazete: „Gândirea", „Cuvântul", „Curentul"." – Ion Cristoiu, în https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/un-mogul-carol-al-ii-lea.

[35] 1898 – 1980, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti; se păstrează 1 scrisoare a lui Mircea Eliade din 1940 şi 5 scrisori ale lui Petru Caraman, din perioada 1930 – 1940. O scrisoare de mulţumire pentru trimiterea primului număr al revistei primeşte Eliade şi din partea lui profesorului şi criticului literar Al. Dima (1905 – 1979).

editarea revistei în absenţa lui [MEC, I: 138]. Conţinutul acestor scrisori se referă strict la termenele de predare, la temele ştiinţifice, programul de lucru şi îndatoririle oficiale:

> „M-am bucurat mult de vestea plăcută a triumfului lui „Zalmoxis" – căci e un adevărat triumf să poată răzbate prin bezna spirituală a bietei noastre epoci.", îi scrie Caraman în martie 1940 [MEC, I: 170].

O bună parte din corespondenţa din 1939 – 1940 se referă la eforturile sale de a obţine subvenţii pentru editarea revistei „Zalmoxis" şi la cei care au susţinut-o, C. Rădulescu-Motru, Alexandru Rosetti, Mihail Ralea, Nicolae Condiescu – din rândul mediului universitar şi al scriitorilor, mai puţin din cel al autorităţilor, aşa cum reiese dintr-o scrisoare adresată lui Tudor Vianu[36], pe 8 februarie 1939. Ea vorbeşte şi despre instabilitatea României din acei ani, când suma necesară iniţial tipăririi ajunge de patru ori mai mare în final:

> „Iubite Domnule Tudor Vianu, Îndrăznesc să vă adresez această scrisoare, pentru că nu e vorba de mine şi pentru că, mai ales, nu cer nimic pentru mine. Am tăcut când n-am avut de coşniţă, am tăcut şi când n-am avut bani de chirie; dar, de data aceasta, nu mai am dreptul să tac. […] Te rog să mă crezi că aici nu mai e vorba de mine, ci de un angajament al culturii române, care vrea să se exprime pe plan european." [MEC, III: 231-233]

Peste nici o lună, îi scrie lui Nicolae Condiescu[37], unchiul soţiei lui, prezentând viaţa sa în democraţia românească de atunci, condiţia sa de intelectual:

> „Eu nu mai am nimic de adăugat la ceea ce ştii D-ta, decât că mi-am plătit chiria cu o poliţă ce expiră la 20 martie, că masa mi-o plătesc prietenii, că boala mea nu e complet vindecată, că umblu în zdrenţe – şi, în plus, că am pe braţe revista „Zalmoxis", al cărei preţ s-a urcat la 80 000 lei şi pe care demnitatea mea de cărturar român mă obligă s-o scot, chiar dacă ar trebui să-mi vând biblioteca." [MEC, I: 180-181]

Odiseea apariţiei acestei veritabile „arhive de studii religioase, etnografie şi folclorice" avea să se încheie abia în a doua jumătate a anului, pe cheltuiala Ministerului Presei şi Propagandei, reprezentat de ziaristul Ion Dragu[38]. În iulie 1939, Mircea Eliade îi scrie o scrisoare de mulţumire lui Armand Călinescu[39], prim-ministrului, care eliberase fondurile pentru editarea primului volum al revistei, „excelent primită în cercurile ştiinţifice străine", care vorbea îndestul „asupra adevăratelor mele preocupări." [MEC, I: 140]. Cu o lună înainte, îi trimisese Rectorului Universităţii, Stoicescu[40], aceleaşi mulţumiri, dar acesta i-a răspuns cu modestie şi interes pentru studiile lui Eliade şi i-a promis să îl sprijine în continuare, chiar şi prin colaborarea sa. Dar grija editorului va continua şi în perioada activităţii sale ca ataşat cultural şi de presă la Legaţia Română din Londra. La 6 mai 1940, i-a scris profesorului Alexandru Rosetti[41], care intervenise pentru el pe lângă ministrul

---

36 1897/8 – 1966, estetician şi critic literar, din 1924 suplinitor la Universitate, iar din 1930 conferenţiar la Facultatea de Litere.
37 1880 – 1939; preşedinte al Societăţii Scriitorilor Români, aghiotant regal.
38 1889 – ?, secretar în Ministerului Presei şi Propagandei. Eliade îi adresează o scrisoare în 1939 şi îi transmite volumul tipărit, anunţându-l pe cel de al doilea.
39 1893 – 1939, apropiat de regele Carol II.
40 Se păstrează două scrisori ale lui Stoicescu din 1939.
41 1895 – 1990; filolog, director al Editurii Cultura Naţională şi al Editurii Fundaţia pentru Literatură şi Artă a Regelui Carol II, iniţiator al proiectelor de editare a operelor lui B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale şi politice* Editura Fundaţia pentru Literatură şi Artă a Regelui Carol II, 1937 şi Nae Ionescu, *Roza vînturilor*(1926 – 1933),

Constantin C. Giurescu pentru numirea lui în postul de acolo, rugându-l să înainteze petiţia pentru tipărirea celui de al II-lea volum al revistei „Zalmoxis” şi să-i anunţe pe Constantin Noica şi pe Mihail Sebastian să încaseze banii pentru editarea numărului următor.

Din prima scrisoare a lui Rosetti, deducem că el a iniţiat corespondenţa, semnând plin de curtoazie: „Cu cele mai distinse salutări, al D-tale devotat”. A făcut numeroase gesturi de prietenie faţă de Eliade, semnalându-i noutăţi bibliografice, felicitându-l pentru excelenta primire a tezei sale despre Yoga, pe care tot el i-o şi tipărise, sprijinindu-l în munca sa de editare a lui Hasdeu şi Nae Ionescu fără a-l presa, în încercările de înfiinţare a Institutului Oriental şi a revistei „Zalmoxis” sub patronajul regelui şi Fundaţiei pentru Literatură şi Artă a Regelui Carol II, sperând în numirea oficială a lui Eliade ca asistent al lui Nae Ionescu, plângându-se uneori de insultele zilnice primite din partea lui Iorga et co.

Din Marea Britanie, Eliade îi comunică bucuria că *Yoga* şi „Zalmoxis” se află la British Museum şi la câţiva librari, că activitatea lui ştiinţifică este cunoscută de reprezentanţii presei străine şi ai PEN cluburilor europene, încântat şi de aprobarea oficială a ambasadorului de a intra în contact cu scriitori, etnografi, orientalişti şi filosofi englezi, cât şi de personalitatea prinţului Matila Ghyka, „om încântător şi foarte original.” [MEC, III: 94]. Scrisorile mărturisesc acelaşi devotament în muncă, pe care îl manifestă faţă de activităţile impuse de funcţia sa, de publicarea autorilor români în traducere engleză, de apariţia primei reviste româneşti în limba engleză, pentru care scrie articolul de fond, şi de rapoartele despre presa culturală din Marea Britanie. Optimismul său şi nădejdea „în permanenţa valorilor spirituale”, „mai fierbinte ca oricînd” [MEC, III: 92], alternează cu îndoiala, când simte că angajaţii Legaţiei sunt tot mai izolaţi în mediul englez, a cărui ostilitate creşte în cele trei luni de serviciu, şi este devastat de durere după anexarea Basarabiei [MEC, III: 92]; uneori, nu-şi ascunde îngrijorarea *(„Trăiesc cu teamă, gândindu-mă necontenit la soarta ţării mele”)*, întrebând despre „lucrurile şi cultura din ţară” [MEC, III: 91]. Neliniştea îl face să îşi dorească reîntoarcerea în patrie, unde voia să vadă tipărite următorul număr al revistei „Zalmoxis” şi *Mitul reintegrării*. Dar nu va reveni, ci îi va scrie lui Rosetti de la Legaţia Română din Lisabona, unde i s-a făcut transferul în 1941 şi unde a trăit în acelaşi provizorat, înseninat doar de lectura operelor complete ale lui Ortega y Gasset, pe care-l consideră

> „cel mai european dintre spanioli, iar critica societăţii spaniole, aşa cum o face el, cu durere se potriveşte întocmai mult încercatei noastre ţări. Ar merita să fie tradus numai ca să ne cunoaştem mai bine – şi societatea, şi necazurile.” [MEC, III: 97-98].

O mai asiduă corespondenţă în acest an o va avea cu ziaristul Alexandru Constant[42], subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine; după experienţa traumatizantă din Marea Britanie, părăsită în urma alianţei dintre România şi puterile Axei, ajuns în Lisabona la închiderea Expoziţiei Expansiunii Portugheze în lume, i-a trimis un raport, bucuros că România era singura ţară europeană invitată, cu texte din istoria românilor şi o comunicare ţinută de Nicolae Iorga. Alături de Aron Cotruş, s-a implicat în distribuirea unor cărţi şi broşuri despre România Mare (sfârtecată iar de ruşii sovietizaţi), în redacţii, biblioteci, universităţi şi unor personalităţi culturale portugheze, iar o scrisoare adresată Directorului

Editura Cultura Naţională, 1937, ambele îngrijite de Eliade. Se păstrează 11 scrisori ale lui Eliade către el, redactate între 1940 – 1976, dintre care 7 în perioada investigată de noi şi 13 scrise de Rosetti în perioada 1933 – 1969, dintre care 10 în perioada investigată de noi.În 1937, pe când lucra la Hasdeu, Perpessicius (1891 – 1971) i-a trimis lui Eliade o scrisoare entuziastă, cu câteva sugestii [MEC, III: 265].

[42] Subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine în timpul celui de Al Doilea Război Mondial [cf. Mircea Handoca, EAA, I: 183]. Se păstrează 4 scrisori trimise de Eliade între 1941 – 1944.

presei solicită material documentar [MEC, I: 220]. Temele pericolului comunist şi mijloacelor portugheze de contracarare a propagandei lui revin în următoarele rapoarte. Două se referă la tensiunea politică din Portugalia, unde domneau o atmosferă apăsătoare și „psihoza stării de război" din cauza camuflajului antiaerian, la comploturile împotriva lui Salazar, urmate de arestări şi deportări, la sabotajul regimului său de către comuniştii cu legături propagandistice în Rusia şi Marea Britanie și la naivitatea bisericii în judecarea evenimentelor de pe poziția de supraviețuire, sub constrângerea evenimentelor; aceasta susținea „revoluția comunistă mondială" pentru „o lume nouă, socialistă şi creştină", deoarece vedea în posibila victorie a nazismului „dispariția definitivă a creştinismului în Europa". [MEC, I: 185]. Această perioadă apare consemnată în *Jurnalul portughez* cu maximă acuitate. Sub presiunea evenimentelor, Eliade îşi găsea rostul în onorarea îndatoririlor pe care le avea la Legaţie, anunţând, în 1944, titlurile de „iminentă apariţie" în Portugalia, opere semnate de Liviu Rebreanu, Vasile Voiculescu, Simion Mehedinţi (a cărei traducere o verifică, alături de *Europolis*-ul lui Jean Bart), cât şi volumul său de eseuri lusitane.

Aflat în Portugalia, Mircea Eliade tânjea după întoarcerea în ţară şi trimite o cerere către Gheorghe Brătianu, decanul Facultăţii de Litere şi Filozofie din Bucureşti, „pentru înscrierea la concursul deschis în vederea ocupării Conferinţei de filosofie a istoriei şi filosofie a culturii de pe lîngă Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti", cerere însoțită de un *Memoriu de titluri și lucrări în vederea ocupării prin concurs a Conferinței de filosofie a istoriei și filosofie a culturii*, apărute în Bucureşti, Cluj, Roma, Paris, Calcutta şi Lisabona. Dar n-a fost să fie. Niciodată.

Corespondenţa lui Mircea Eliade, purtată cu oamenii de ştiinţă, maeştri, profesori universitari, directori de edituri, fundaţii şi reviste culturale, ori cu reprezentanţi oficiali ai guvernului României din perioada 1926 – 1945, cuprinde preponderent informaţii referitoare la activităţile sale multilaterale de cercetare, publicare, editare, promovare a valorilor ştiinţifice şi literare româneşti prin articolele, studiile şi cărţile sale. Ea vădeşte o relaţie de reciprocă apreciere a valorii, exprimată în mod direct, de solidaritate, generozitate şi politeţe desăvârşită.

Multe scrisori definesc principiile, metodele, instrumentele şi viziunea sa ştiinţifică, fundamentate pe inter- şi trans-disciplinaritate, erudiţie, spirit critic şi onestitate intelectuală; „noul umanism" al filosofului culturii şi „lecţiile Indiei" sunt recognoscibile în concepţia sa asupra autenticităţii şi experienţei din textele literare. Scrisorile se referă, de asemenea, şi la condiţia precară a intelectualului român din epoca interbelică, la atitudinea loială faţă de maeştri, la energia şi devotamentul faţă de munca sa, la dorinţa de schimbare de paradigmă prin reevaluarea canonului şi la cea de inovare ştiinţifică.

Indirect mai mult, ele reflectă instabilitatea politică, socială şi economică a noii Românii, polemicile culturale şi invazia politicului în viaţa privată a oamenilor de cultură. Sunt cutremurătoare paginile din 1937 – 1938, perioada cea mai tensionată pe care a trăit-o în România, când a vieţuit în sărăcie lucie şi a fost arestat fără a fi acuzat sau judecat; corespondenţa sa cu personalităţi de prim rang din lumea ştiinţifică şi literară vădeşte convingerea lui şi a celor din epocă în abuzul comis asupra lui; corespondenţa cu prietenii şi oficialităţile relevă că plecarea sa în misiunile diplomatice de la Londra şi Lisabona a însemnat o soluţie temporară de supravieţuire economică, căreia spera să-i pună capăt după susţinerea concursului de conferenţiar pe postul scos la concurs la Universitatea din Bucureşti, vădind, în acelaşi timp, faptul că a considerat comunismul drept cel mai mare pericol politic pentru România şi Europa, ca în mai vechile sale articole şi în *Jurnalul portughez*.

BIBLIOGRAFIE

1993, 1999, 2003. [MEC] *Mircea Eliade și corespondenții săi*, I-V, ediţie îngrijită, note şi indici de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Minerva (I-III).
1997. [*Memorii*] *Memorii*, *1907 – 1960*, ediţia a II-a revizuită şi indice de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas.
1997. *Memorii*, *1907 – 1960*, ediţia a II-a revizuită şi indice de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas.
1999. [EAA] *Europa, Asia, America… Corespondență*, I-III, Cuvânt înainte şi îngrijirea ediţiei de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas.
2006, 2007. [MEC] *Mircea Eliade și corespondenții săi*, (IV-V), Bucureşti, Editura Criterion Publishing.
Eliade, Mircea, 1990. *Profetism românesc*, I-II, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor.
Gligor, Mihaela, 2012. *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade șiValeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
Handoca, Mircea, 1980. [C] *Mircea Eliade. Contribuții bibliografice*, Bucureşti, Societatea literară „Relief Românesc".
Hasdeu, B. P., 1937. *Scrieri literare, morale și politice,* ediţie îngrijită de Mircea Eliade, Bucureşti, Editura Fundaţia pentru Literatură şi Artă a Regelui Carol II.
Ionescu, Nae, 1937. *Roza vînturilor* (1926 – 1933), ediţie îngrijită de Mircea Eliade, Bucureşti, Editura Cultura Naţională.
Ricketts, M. L., 2004. *Radăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, în româneşte de Virginia Stănescu şi Mihaela Gligor, Bucureşti, Editura Criterion Publishing, Vol. I, p. 545.

Articole de Mircea Eliade:

„Istoria medicinei în România", în *Revista Fundațiilor Regale*, iunie 1936, p. 664-669.
„Misterele orfice la Pompei", în *Orizontul*, 27 mai 1926.
„Misterele și inițierea orientală", în *Adevărul literar și artistic*, 18 iulie 1926, p. 5.
„Orfeu și inițierea orfică", în *Adevărul literar și artistic*, 26 septembrie 1926, p. 3.
„Dionysos – Christ", în *Orizontul*, 3 februarie 1927, p. 52.
„Religiile mistice", în *Cuvîntul*, 13 martie 1927, p. 1-2.
„Marcelin Berthelot şi alchimia", în *Cuvîntul*, 14 februarie 1928, p. 1-2.
„Institutul de Istoria Medicinii", în *Cuvîntul*, 31 octombrie 1928, p. 2.
„Istoria medicinei la Cluj", în *Cuvîntul*, 11 mai 1932, p. 1.
„Valeriu Bologa", în *Vremea*, nr. 400, 11 august 1935, p. 9.
„Vânătorii de microbi", în *Cuvîntul*, 9 martie 1938, p. 2.
"Ilmale e la liberazionenella filosofia Sāmkhya-Yoga", în *Ricerche religiose*, an 6 (1930), p. 200-221.
"Il rituale hindu e la vita interiore", în *Ricerche religiose*, an 8 (1932), p. 484-504.
"Il rituale hindu e la vita interiore", în *Logos* nr. 1-2.
„Cunoştinţe botanice în vechea Indie", în *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, nr. 8, 8 oct 1931, p. 221-237.
„Sarton şi istoria ştiinţelor", în *Cuvîntul*, 11 nov. 1928, p. 1-2.
„Plantele lui Jagadish Bose", în *Cuvîntul*, 22 ianuarie 1932, p. 1-2.
„Cetind pe Iorga: Noi şi Nicolae Iorga", în *Cuvîntul*, 6 noiembrie 1926, p. 2.
„Impulsul poligrafic", în *Cuvîntul*, 9 martie 1927, p. 1-2.
„Lecturile", în *Cuvîntul*, 1 aprilie 1927, p. 1-2.
„De la Hermes Trismegist la Nicolae Iorga", în *Cuvîntul*, 5 martie 1927, p. 1-2.
„Iorga", în *Vlăstarul*, Nr. 3, p. 4-7.
„Sinteza istorică a D-lui Iorga", în *Revista universitară*, Martie, nr. 3, p. 85-90.
„Introducere în filozofia Samkhya", în *Revista de filosofie*, nr. 2, aprilie – iunie 1930.
„Cu dl. prof. Rădulescu-Motru despre destinele culturii româneşti", în *Cuvîntul*, 13 noiembrie 1932, p. 3.
„Domnii Iorga şi Rădulescu-Motru îşi scriu memoriile", în *Credința*, 17 februarie 1934.
„Reabilitarea spiritualităţii", în *Criterion*, Anul II, Nr. 6 – 7, Ianuarie – Februarie, 1935.

„Reabilitarea spiritualităţii”, în *Profetism românesc*, II, Editura Roza vânturilor, Bucureşti, 1990, p. 65-69.
„Românismul d-lui Rădulescu-Motru”, în *Vremea*, 7 iulie 1935, p. 6.
„Românismul d-lui Rădulescu-Motru”, în *Profetism românesc*, II, ed. cit., p. 104-107.
„Filozofii români peste hotare”, în *Sânzana*, 15 ianuarie 1938, p. 3.

Resurse web:
Casadio, Giovanni, *Între filozofie, medicină şi folclor. Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, în http://www.orizonturiculturale.ro/ro_recenzii_Giovanni-Casadio.html.
Cristoiu, Ion, *Un mogul: Carol al II-lea*, în https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/un-mogul-carol-al-ii-lea.
http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7471